

REFLECȚII TEORETICE PRIVIND ÎNDATORIRILE FUNDAMENTALE: CONCEPT, EVOLUȚIE, CLASIFICARE

Roșca Veronica, lector universitar

Universitatea Tehnică a Moldovei

***Abstract:** Examining the fundamental duties of man and citizen ratio of the individual and the state in a comparative, interdisciplinary, elucidating the concept of “basic duties” from a legal perspective, political, psychological and sociological, study of historical perspective the evolution of perception mandatory duties fundamental to establish the main criteria for classification and analysis of the types of duties fundamental features and principles of constitutional analysis to achieve the fundamental duties.*

***Cuvinte-cheie:** îndatoriri fundamentale, Constituție, titular de drepturi și îndatoriri fundamentale, devotamentul față de țară, apărarea Patriei.*

În ansamblul complex de realități, probleme și deziderate ce preocupă omenirea, drepturile, libertățile și îndatoririle ființei umane ocupă un rol important, fiind în interdependență cu problemele cardinale ale omenirii. Este recunoscut în unanimitate că membrii unei societăți, indiferent de nivelul și forma de agregare a acesteia, alături de drepturi sunt înzestrați și cu anumite îndatoriri, obligații față de societate. „Cetățeanul bun trebuie să reunească în persoana lui știința și forța ascultării și guvernării, virtuțile cetățeanului, de exemplu dreptatea sa, n-ar putea fi mereu aceleași; ele trebuie să-i schimbe forma, după cum se supune sau guvernează”.

Existența acestora este determinată de conținutul oricărui raport juridic, deoarece drepturile subiective nu pot fi exercitate în lipsa unor obligații juridice corelative. În virtutea acestei situații nici o persoană nu se poate bucura doar de drepturi fără să-și asume îndatoririle respective, care ierarhizate sunt, în opinia lui Cicero, în primul rând fata de patrie, în al doilea rând fata de semeni și în al treilea rând față de genul uman. Or prima obligație firească a unui individ este solidaritatea cu societatea din care face parte, indiferent de statutul său, chiar și un sclav „pune în slujba salvării comune toată bravura și toate forțele sale”.

O societate nu poate supraviețui fără anumite standarde morale pe care majoritatea le plasează mai presus de toleranță și pe care le impune celor care nu sunt de acord cu ele, deoarece o anumită conformitate morală este esențială pentru viața ei. Orice societate are dreptul de a-și conserva propria existență și ca atare dreptul de a insista asupra unei conformări. Dacă societatea are un asemenea drept, atunci ea are dreptul de a aplica sancțiunile normelor de drept pentru a proteja moralitatea și pentru a împiedica o corupere a conformării care îi menține coeziunea.

Îndatoririle fundamentale sunt corelative drepturilor și libertăților fundamentale. Caracterul corelativ al îndatoririlor cetățenești față de drepturi este pe deplin justificat și nici o persoană fizică sau juridică nu se poate prevala doar de drepturi, fără a-și asuma și obligații corespunzătoare. Aceasta înseamnă că constituantul le-a conferit o egală atenție. Îndatoririle fundamentale sunt esențiale, vitale pentru stat, în aceeași măsură în care drepturile și libertățile sunt esențiale pentru individ. Statul este redus la o abstracție, la o formă fără fond dacă nu i se oferă instrumentele conservării și dezvoltării sale. Aceste instrumente i le oferă în parte cetățenii săi prin asumarea conștiință și înfăptuirea de către aceștia a îndatoririlor lor fundamentale. Bazându-se pe propriii cetățeni, statul se întărește continuu, garantând, la rândul său drepturile și libertățile cetățenești proclamate în Constituție. Societatea umană este formată din persoane, având interesul ca drepturile și libertățile sale fundamentale să fie respectate. Din acest punct de vedere, societatea umană nu ar trebui să acționeze decât în direcția respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

Cu toate acestea, în unele cazuri statele, în alte cazuri comunități, unele persoane, unele segmente ale societății, mai largi sau mai restrânse, produc fenomene sau creează situații care duc la încălcări ale unor drepturi sau libertăți fundamentale sau reprezintă obstacole în calea exercitării unor drepturi și libertăți. Fără a ne opri asupra aspectelor de ordin social și sociologic ale acestei relații, constatăm că se pornește de la concepția unui raport direct și armonios între drepturile și libertățile omului și societatea, comunitatea din care face parte. Acest raport are o influență determinantă asupra conținutului, modului și condițiilor de exercitare a drepturilor omului și libertăților sale și realizarea îndatoririlor fundamentale ce revin fiecărui membru al societății.

Instituția drepturilor și îndatoririlor fundamentale ale cetățenilor nu cuprinde toate drepturile și obligațiile pe care le au sau le pot avea cetățenii, fiind o instituție mai restrânsă. Fiecare ramură a dreptului statornicește drepturi și obligații, iar drepturile și îndatoririle fundamentale sunt doar cele prevăzute în Constituție și considerate esențiale pentru cetățeni și stat.

La definirea îndatoririlor fundamentale deseori s-a procedat prin proclamarea lor drept „opusul drepturilor”, astfel ele fiind stabilite drept obligațiile pe care și le asumă participantul la un raport juridic de execută sau a se abține de la executarea unei acțiuni, care este cerută de cealaltă parte a raportului juridic ce beneficiază de drepturi. Însă această definiție este unilaterală, neevidențind specificul raportului juridic dintre persoana umană și stat și faptul că din executarea îndatoririlor beneficiază statul, societatea și individul, iar o caracteristică esențială a îndatoririlor fundamentale este includerea lor expresă în textul constituțional.

În ceea ce privește natura juridică a drepturilor fundamentale în doctrină sunt analizate pe larg teoria teocratică, teoria drepturilor naturale, teoria individualistă, teoria germană a drepturilor reflexe și a autolimitării statului, teoria raportului juridic de cetățenie, teoria negării drepturilor subiective, iar natura juridică a îndatoririlor fundamentale este analizată prin prisma esenței lor, drept corelativele drepturilor fundamentale. O analiză succintă a teoriilor ce relevă natura juridică a drepturilor fundamentale va scoate în evidență specificul naturii juridice a îndatoririlor fundamentale, va permite încadrarea lor în una din categoriile de bază ale științei dreptului.

Potrivit teoriei teocratice drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale sunt de origine divină. În „Epistola către Romani” Sf. Pavel arată că, „oricine să fie supus stăpânirilor celor mai înalte, căci nu este stăpânire care să nu vină de la Dumnezeu. De aceea, cine se împotrivesc stăpânirii, se împotrivesc rânduielii puse de Dumnezeu”. În practică, în baza acestei teorii, cetățenilor le este imposibil de a lupta cu statul pentru nerespectarea drepturilor lor și să eschiveze de la îndeplinirea îndatoririlor ce le revin.

Teoria drepturilor naturale a fost formulată în perioada de pregătire a revoluției franceze de la 1789 și ca fundament al acesteia, de către J. Locke, Wolf, J.J. Rousseau, Thomas Hobbes, W. Blackstone. În principiu, această teorie susține că libertățile publice ar avea o natură juridică deosebită de celelalte drepturi ale omului, deoarece cetățeanul le dobândește, prin faptul nașterii, în calitatea sa de om. Ele sunt opozabile astfel statului și nu sunt stabilite prin lege.

În opera lui Grotius, unul dintre reprezentanții școlii dreptului natural, apare și o analiză sumară a raportului dintre interesele generale și interesele particulare ale cetățenilor. În acest sens, pentru a demonstra ideea subordonării nemijlocite față de putere, Grotius se folosește de cuvintele lui Pericle: „eu socotesc că o cetate aduce mai multe faloase fiecărui cetățean în parte când ea în întregul ei prosperă, decât dacă fiecare individ în parte o duce bine”.

J. J. Rousseau în „Contractul social” arată că, „am convenit că ceea ce se înstrăinează fiecare din puterea sa, din bunurile sale, din libertatea sa, prin pactul social, este numai acea parte a cărei folosire are importanță pentru comunitate”, astfel fiind determinate îndatoririle față de stat.

Teoria individualistă, susținută de F. Bastiat, A. Esmein, M. Hauriou, susține că sursa oricărui drept este în individ, pentru că el singur este o ființă reală, liberă și responsabilă, iar societatea reprezintă cadrul și garanția realizării drepturilor și libertăților. Prin urmare, individul este direct interesat ca societatea să funcționeze, astfel fiind responsabil de îndeplinirea îndatoririlor ce îi revin.

Inițiatorul teoriei drepturilor reflexe și a autolimitării statului, de origine germană Rudolf von Ihering arată că „drepturile sunt interese individuale juridice protejate, nu toate interesele reclamă protecție juridică”, respectiv îndatoririle sunt interesele statului și a societății în ansamblu ce necesită protecție juridică. Prin drepturile acordate cetățenilor statul se autolimitează, dar în același timp este un drept reflex, pentru că de el beneficiază tot statul, care îl acordă în folosul său, iar prin îndatoririle corelative individul se autolimitează, însă beneficiar este, în ultimă instanță, cetățeanul.

Potrivit teoriei situației juridice a cetățeanului, Leon Duguit arată că drepturile și îndatoririle fundamentale trebuie încadrate în situația juridică obiectivă a cetățeanului, situație stabilită prin lege, opozabilă tuturor și neepuizabilă prin realizări succesive. Drepturile fundamentale sunt obligațiile statului față de cetățeni. Deci, putem considera că îndatoririle fundamentale sunt obligațiile puse în sarcina cetățenilor față de stat.

În teoria raportului juridic de cetățenie s-a plecat de la ideea că drepturile și îndatoririle fundamentale nu pot exista decât în cadrul unui raport juridic de cetățenie care se naște între persoana fizică, membru al societății și stat, ca reprezentant juridic al societății. Drepturile și îndatoririle fundamentale constituie conținutul acestui raport juridic, drepturile cetățeanului fiind obligații pentru stat, iar îndatoririle cetățeanului sunt drepturi ale statului.

Teoria statutului juridic al cetățeanului, considerată în doctrină drept justă, a fost formulată de J. Renault și, în esență, constă în a considera dreptul și libertățile fundamentale ca drepturi subiective care împreună cu îndatoririlor fundamentale corelative, formează statutul juridic al cetățeanului. Numai astfel definite, pornindu-se de la teoria statutului juridic al cetățeanului, se poate stabili complet natura juridică a dreptului și a îndatoririlor fundamentale.

Asigurarea respectării legilor și, prin urmare, a tuturor drepturilor prevăzute de ele, este posibilă doar în cadrul organizat al statului. Se poate afirma că pentru a pune cetățenii în situația de a se bucura efectiv de drepturile prevăzute de Constituție și legi, este necesar să se instituie în sarcina lor un număr de îndatoriri elementare, destinate să apere statul ca garant al ordinii legale. Drepturile și libertățile sunt un produs al mediului social, de aceea ele trebuie exercitate astfel încât să nu se aducă atingere drepturilor și libertăților celorlalți membri ai societății. Acesta este un motiv pentru care consacarea drepturilor fundamentale cetățenești trebuie să se facă paralel cu stabilirea unor îndatoriri fundamentale. În prezent și în Constituția Republicii Moldova, cât și cea a României acest domeniu este reglementat în Titlul II „Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale”, capitolul III „Îndatoririle fundamentale”. Pe cale de consecință, este necesară definirea îndatoririlor fundamentale, care, pentru a fi diferențiate de obligațiile de drept privat, sunt denumite îndatoriri.

O primă problemă discutată în doctrină și care necesită a fi expusă este cea a corelației dintre noțiunea de „îndatoriri ale omului”, „îndatoririlor ale cetățeanului”. Unele explicații comportă și expresiile „îndatoriri fundamentale ale omului” și „îndatoriri fundamentale ale cetățeanului”. Sunt exprimări care se află într-o strânsă corelație, desemnează același domeniu și care totuși, într-o terminologie juridică riguroasă nu se confundă.

Expresia îndatoririle fundamentale ale omului, evocă, la nivel internațional, îndatoririle ființei umane, ființă înzestrată cu rațiune și conștiință și căreia îi sunt recunoscute drepturile sale naturale. Omul însă, într-o societate organizată în stat, se prezintă din punct de vedere juridic sub trei ipostaze distincte: cetățean, străin sau apatrid. În limba română „om” reprezintă genul proxim atât pentru bărbat, cât și pentru femeie, astfel, acest cuvânt semnifică ființa umană în sens generic. Îndatoririle omului reprezintă îndatoriri ale oricărei persoane, care se află în spațiul suveranității unui stat, indiferent de raportul său cu statul respectiv. Profesorul I. Diaconu definește îndatoririle fundamentale drept un „un raport armonios între om și societate”.

Prin „îndatoririle cetățeanului” se înțelege îndatoririle specifice acelei persoane, care prin raportul de cetățenie, aparțin statului respectiv. Pe planul realităților juridice interne omul devine cetățean, altfel spus ființa umană se integrează într-un anumit sistem social-politic, comandat, în principal, de reguli juridice, religioase, morale și politice. Unele îndatoriri ale sale sunt proclamate și asigurate prin constituția statului al cărui cetățean este, căpătând astfel eficiență juridică, sub denumirea de îndatoriri fundamentale.

Se susține că îndatoririle omului nu au nici un sens decât dacă sunt înscrise în sistemele constituționale ale fiecărui stat, devenind astfel îndatoriri fundamentale (constituționale), întrucât ființa umană se integrează într-un anumit sistem social-politic, comandat de reguli juridice.

În literatura de specialitate putem găsi mai multe încercări de a delimita conceptul de îndatoriri de alte concepte similare, cum ar fi datorii, obligații, responsabilități, obligațiuni. Astfel, îndatoririle fundamentale fiind definite drept obligații ale tuturor cetățenilor stabilite prin Constituție menite să asigure ordinea de drept, liniștea publică, dezvoltarea sistemului economic și social. În Dicționarul de administrație publică, noțiunea de îndatorire este explicată ca sinonim al datoriei. Datorie provine din latinescul „dator, oris” – cel ce dă, în latina veche circula și verbul „dato, are” pentru a sublinia dreptul cuiva de a da (dărui) averea după bunul său plac; totalitatea obligațiilor asumate pe bază de contract, acord cu un creditor, persoană fizică sau juridică sau stat.

Echivalentul termenului de „îndatoriri” este de „doveri” în limba italiană, în limba franceză – „devoirs”, în limba engleză – „duties”, în limba germană – „grundpflichten”, în limba rusă – „обязанности”, ceea ce cuprinde și termenul de „obligație” sau „datorie” în limba română.

În știința politică, conceptul de îndatoriri este asimilat obligațiilor politice. În acest sens strict al termenului, obligația politică este un lucru rar și evaziv, deoarece marea majoritate a cetățenilor nu își aleg statul în care să se nască și nici o opțiune reală de a-l părăsi, după cum nu i-au făcut nici o promisiune. Unele din cele mai insistente încercări de a explica natura juridică a obligației politice sunt expuse de John Locke în *Two Treatises of Government* (1690), unde Locke derivă consimțământul „tăcut” la legile statului din simplu act de a călători pe teritoriul aceluia stat și un act de opțiune din refuzul de a emigra. Teoreticienii mai recentți, ca Robert Nozick și John Rawls, au invocat un ipotetic contract între individ și stat. Acest argument sugerează că ar trebui să ne întrebăm, în privința unui stat, dacă el este tipul de stat pe care l-am alege în cazul în care am putea să optăm. Totodată, s-a afirmat că îndatoririle sunt acelea acțiuni ce trebuie îndeplinite potrivit cu o serie de reguli considerate a se aplica indiferent dacă există vreun consimțământ sau contract încheiat. Astfel, îndatoririle reprezintă așteptările firești ce se așteaptă ori se cuvine a fi executate. Toate aceste sensuri sugerează idei tautologice privind obligația politică „trebuie să dai ascultare statului pentru că așa ordonează legea (statului)” ar fi o propoziție periculoasă, cât și neconvingătoare, cu care nu suntem de acord. Cea mai importantă problemă ce se referă la obligația politică privește faptul dacă există necesitatea unei teorii a obligației. J. Locke a fost convins o astfel de teorie este inevitabilă și necesară pentru a explica nevoia individului de locui într-o comunitate organizată și a justifica subordonarea față de stat, cât și a justifica revoluțiile. David Hume și Adam Smith, scriind cu o jumătate de secol mai târziu, sub un regim mai stabil, considerau că o astfel de teorie era imposibilă și nenesară. Bunăvoința și simpatia conduce la cooperare, iar nevoia de bunăstare generală conduce la o cooperare tolerantă cu statul, acestea fiind baze mai sigure decât o teorie a obligației politice, care prescrie când trebuie să fie acceptat și când respins ordinul impus de stat, consideră Hume.

Reglementările interne și internaționale atunci când garantează drepturile omului nu exclud posibilitatea limitării acestora pentru că în caz contrar existența unor drepturi necondiționate nu poate fi admisă într-un sistem constituțional democratic. Dacă lipsește limita și condiționarea exercitării prevăzute de lege (constituții și instrumente juridice internaționale) în cazul drepturilor și libertăților fundamentale, atunci se poate ajunge la abuz de drept. Deci, exercitarea drepturilor fundamentale afirmate și reglementate prin instrumente juridice internaționale și naționale poate fi îngădită numai în cazurile și condițiile expres prevăzute de lege. Îngădirile au caracter excepțional și sunt în mod strict și expres reglementate prin lege.

Bibliografie :

1. T. Cârnaț. *Drept constituțional*. Chișinău: Print-Caro, 2010.
2. B. Berceanu. *Cetățenia. Monografie juridică*. București: ALL BECK, 1999.
3. I. Guceac. *Curs elementar de drept constituțional. V-II*. Chișinău, Tipografia Centrală, 2004, p.97. 4 I.
4. Diaconu. *Drepturile omului în dreptul internațional contemporan*. București, Editura Lumina Lex, 2010.